

Melampyrum cristatum L. na Pomorzu Gdańskim

Melampyrum cristatum L. in the Pomorze Gdańskie region

TOMASZ S. OLSZEWSKI

T. S. Olszewski, Katedra Taksonomii Roślin i Ochrony Przyrody, Uniwersytet Gdański,
Al. Legionów 9, 80-441 Gdańsk, e-mail: tso@univ.gda.pl

ABSTRACT: The distribution of *Melampyrum cristatum* in the Pomorze Gdańskie region is described. Both localities in Gdańsk and Cypel Mątawski are historical. The species was evaluated as regionally extinct (RE).

KEY WORDS: *Melampyrum cristatum*, regionally extinct species, Pomorze Gdańskie

Wprowadzenie

Pszeniec grzebieniasty *Melampyrum cristatum* L. (Scrophulariaceae) to półpa-sożytnicza roślina jednoroczna. Rośnie w widnych lasach i zaroślach z rzędu *Quercetalia pubescentis* oraz na suchych łąkach, często na glebach zasobnych w wapń (Jasiewicz 1963; Horrill 1972; Oberdorfer 1983).

Zasięg tego gatunku obejmuje Europę (poza jej częścią północną i południo-wo-zachodnią) oraz środkową część zachodniej Syberii (Hultén, Fries 1986a, b). W Polsce większość jego stanowisk zlokalizowana jest w zachodniej części kra-ju, mniej licznie występuje także w dorzeczu Wisły (Zajac, Zajac 2001).

W obrębie *Melampyrum cristatum* wyróżnianych jest kilka podgatunków różniących się m.in. preferencjami siedliskowymi, z których trzy występują w Polsce: subsp. *cristatum*, subsp. *ronnigeri* (Poev.) Ronn. i subsp. *solstitiale* (Ronn.) Ronn. (Jasiewicz 1963; Oberdorfer 1983).

Pszeniec grzebieniasty jest gatunkiem wymierającym na Pomorzu Zachodnim (E) (Żukowski, Jackowiak 1995) i Pomorzu Gdańskim (EN) (Markowski, Buliński

2004). W ostatnim wydaniu czerwonej listy roślin naczyniowych Polski uznano go za takson wymarły (Ex) w skali kraju (Zarzycki, Szelaąg 2006).

Celem pracy było poznanie rozmieszczenia *Melampyrum cristatum* na Pomorzu Gdańskim i weryfikacja kategorii zagrożenia gatunku. Została ona wykonana w ramach prac nad nową wersją czerwonej listy regionu oraz krytycznym wykazem roślin naczyniowych Pomorza Gdańskiego.

1. Materiał i metody

Materiał do badań nad rozmieszczeniem stanowiły dane literaturowe z okresu 1848-1869 oraz wyniki własnych prac terenowych przeprowadzonych w latach 2008-2010. Granice Pomorza Gdańskiego przyjęto za Markowskim i Bulińskim (2004).

Na podstawie zebranych danych sporządzono wykaz stanowisk, z lokalizacją w sieci kwadratów ATPOL (por. Zajac 1978), w postaci uszczegółowionej, tj. w kwadratach niższego rzędu o boku 5 km (por. Markowski, Buliński 2004). W przypadku stanowisk o niesprecyzowanym położeniu podano sąsiednie kwadraty ATPOL jako możliwy obszar występowania i zaznaczono je na mapie na szaro.

Zgromadzone dane posłużyły do sporządzenia mapy rozmieszczenia *Melampyrum cristatum* na Pomorzu Gdańskim.

2. Wyniki

Wykaz stanowisk

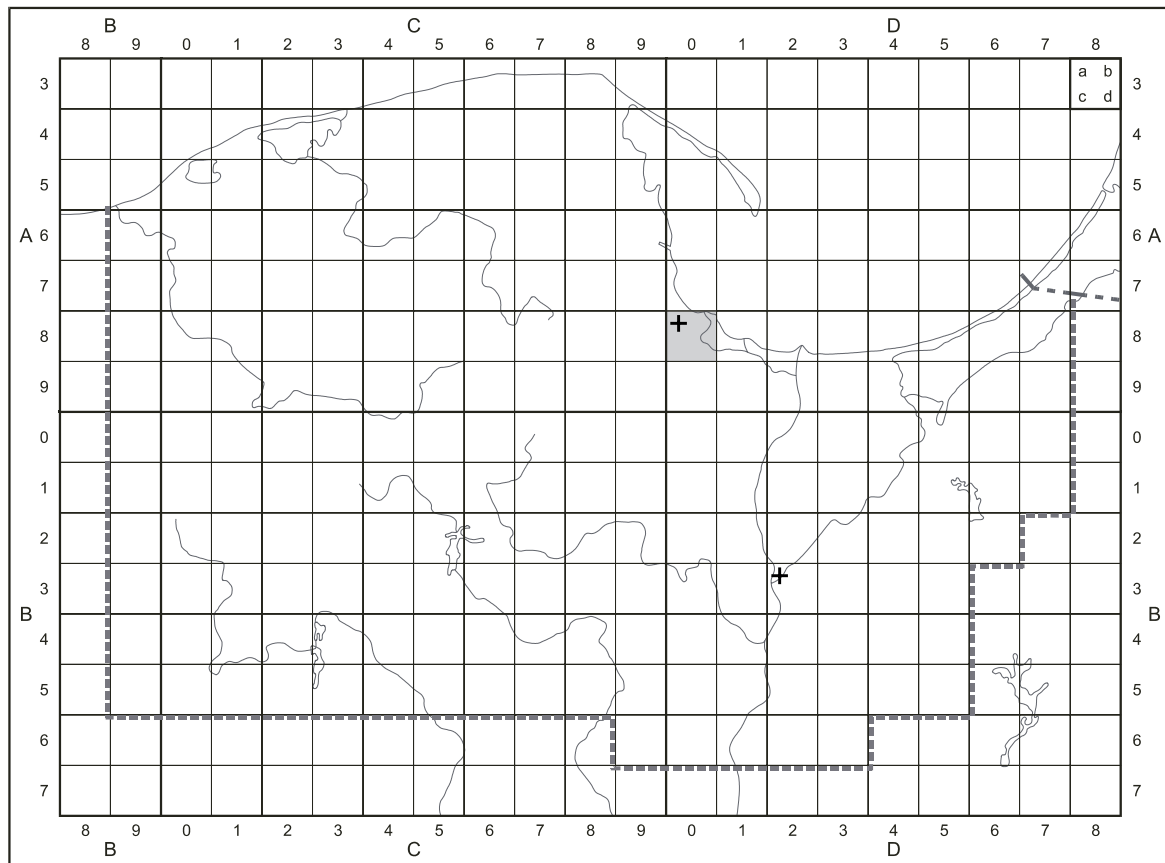
DA80a/b/c/d – w okolicy Gdańska (Helm 1869); w latach 2008-2010 nie odnaleziono (T. S. Olszewski 2008-2010, mat. niepubl.) (ryc. 1);

DB32a – Cypel Mątawski, lasek (Klinggraff 1848); w 2010 r. nie odnaleziono (T. S. Olszewski 2010, mat. niepubl.).

3. Podsumowanie wyników i dyskusja

Pszeniec grzebieniasty był notowany na Pomorzu Gdańskim na dwóch stanowiskach – w okolicy Gdańska oraz w widłach Wisły i Nogatu, na tzw. Cyplu Mątawskim. Stanowiska pomorskie są jednocześnie najbardziej wysuniętymi na północ miejscami występowania tego gatunku w Polsce (por. Hultén, Fries 1986a, b; Zajac, Zajac 2001).

Brak jest bezpośrednich informacji o przynależności pomorskich populacji *Melampyrum cristatum* do taksonów infragatunkowych. Fakt zróżnicowania wymagań siedliskowych podgatunków może stanowić jednak podstawę wniosko-

Ryc. 1. Rozmieszczenie *Melampyrum cristatum* na Pomorzu Gdańskim.
 Fig. 1. Distribution of *Melampyrum cristatum* in the Pomorze Gdańskie region.

wania pośredniego. Klinggraeff (1848) podaje *M. cristatum* z Cypla Mątawskiego z małego lasku. Wskazywać to może na przynależność do *M. c. subsp. ronnigeri* lub *M. c. subsp. cristatum*, które występują w widnych lasach i zaroślach. Ponadto podgatunek typowy notowany był na oderwanym stanowisku w sąsiedztwie terenu badań (koło Bydgoszczy). Nie można wykluczyć także obecności na terenie badań *M. c. subsp. solstitiale*, występującego na suchych łąkach, do którego odnosi się przypuszczalnie większość notowań z Polski (por. Jasiewicz 1963).

Stanowiska z Pomorza Gdańskiego mają obecnie charakter historyczny. Pszeniec grzebieniasty był na nich podawany w latach 1848-1869. W późniejszym okresie nie udało się go odnaleźć (por. T. S. Olszewski 2008-2010, mat. niepubl.). Ustąpienie gatunku miało prawdopodobnie związek z przekształceniem i niszczeniem jego siedlisk, zasobnych w węglan wapnia lasów i zarośli z *Quercetalia pubescentis* oraz suchych łąk (por. Leimu 2010). Układy te, rzadkie w skali regionu, zostały w większości przypadków przekształcone w tereny rolnicze. Cypel Mątawski w chwili obecnej zajmują głównie intensywnie użytkowane pastwiska i pola uprawne oraz niewielkie powierzchniowo zarośla wierzbowe. Również w okolicy Gdańska siedliska gatunku zostały prawdopodobnie zniszczone, zarówno przez zamianę na tereny rolnicze, jak i objęcie gospodarką leśną

oraz pod zabudowę (por. Markowski i in. 2008; T. S. Olszewski 2008-2010, mat. niepubl.).

Do tej pory *Melampyrum cristatum* figurował w czerwonej liście Pomorza Gdańskiego jako gatunek wymierający (EN). W trakcie prowadzonych badań nie udało się odnaleźć przedstawicieli tego gatunku, stąd zasadne jest uznanie go za takson regionalnie wymarły (RE). W związku z faktem, że pszeniec grzebieniasty jest rośliną wymarłą w Polsce, a stanowiska pomorskie mają charakter kresowy, ponownie pojawienie się tej jednorocznej rośliny jest mało prawdopodobne. Nie można jednak tego wykluczyć, stąd wskazane są okresowe poszukiwania tego gatunku na preferowanych przez niego siedliskach.

Podziękowania

Autor składa serdeczne podziękowania koleżance dr Joannie Bloch-Orłowskiej za pomoc w wykonaniu mapy.

Literatura

- HELM 1869. Bez tytułu. – W: Bericht über die siebente Versammlung des preussischen botanischen Vereins zu Braunsberg am 18. Mai 1869. – Schrift. Königl. Phys.-ökon. Ges. Königsberg 10(2): 204.
- HORRILL A. D. 1972. Biological Flora of the British Isles No. 125. *Melampyrum cristatum* L. – J. Ecol. 60(1): 235-244.
- HULTÉN E., FRIES M. 1986a. Atlas of North European vascular plants North of the Tropic of Cancer I. Introduction, taxonomic index to the maps 1 – 996, maps 1 – 996. Koeltz Scientific Books, Königstein, xvi + 498 ss.
- HULTÉN E., FRIES M. 1986b. Atlas of North European vascular plants North of the Tropic of Cancer III. Commentary to the Maps. Total Index. Koeltz Scientific Books, Königstein, s. 969-1172.
- JASIEWICZ A. 1963. Scrophulariaceae, Rhinanthoideae. – W: PAWŁOWSKI B. (red.), Flora polska. Rośliny naczyniowe Polski i ziem ościennych. 10. Dwuliścienne wolnopłatkowe-dwuokwiatowe cz. 8. Zrosłopłatkowe cz. 1. PWN, Warszawa-Kraków, s. 339-388.
- KLINGGRAEFF J. C. VON 1848. Flora von Preussen. Die in der Provinz Preussen wildwachsenden Phanerogamen nach natürlichen Familien geordnet und beschrieben. In Commission bei A. Baumann, Marienwerder, 560 ss.
- LEIMU R. 2010. Habitat quality and population size as determinants of performance of two endangered hemiparasites. – Ann. Bot. Fenn. 47(1): 1-13.
- MARKOWSKI R., BULIŃSKI M. 2004. Ginące i zagrożone rośliny naczyniowe Pomorza Gdańskiego. Endangered and threatened vascular plants of Gdańskie Pomerania. – Acta Bot. Cassub., Monogr. 1: 1-75.
- MARKOWSKI R., ŻÓŁKOŚ K., BLOCH-ORŁOWSKA J., AFRANOWICZ R., OLSZEWSKI T. S. 2008. Elaborat do map roślinności rzeczywistej oraz współczesnej potencjalnej roślinności naturalnej Leśnego Kompleksu Promocyjnego – „Lasy Oliwsko-Darżlubskie”, Nadleśnictwo Gdańsk. Opracowanie dla Nadleśnictwa Gdańsk. Gdańsk.
- OBERDORFER E. 1983. Pflanzensoziologische Exkursionsflora. Verlag Eugen Ulmer, Stuttgart, 1051 ss.

- ZAJĄC A. 1978. Założenia metodyczne „Atlasu rozmieszczenia roślin naczyniowych w Polsce”. – *Wiad. Bot.* 22(3): 145-155.
- ZAJĄC A., ZAJĄC M. (red.) 2001. Atlas rozmieszczenia roślin naczyniowych w Polsce. Nakł. Prac. Chorologii Komputerowej Inst. Botaniki UJ, Kraków, xii + 716 ss.
- ZARZYCKI K., SZELĄG Z. 2006. Red list of the vascular plants in Poland. Czerwona lista roślin naczyniowych w Polsce. – W: MIREK Z., ZARZYCKI K., WOJEWODA W., SZELĄG Z. (red.), Red list of plants and fungi in Poland. Czerwona lista roślin i grzybów Polski. W. Szafer Institute of Botany, Polish Academy of Sciences, Kraków, s. 9-20.
- ŻUKOWSKI W., JACKOWIAK B. 1995. Lista roślin naczyniowych ginących i zagrożonych na Pomorzu Zachodnim i w Wielkopolsce. – W: ŻUKOWSKI W., JACKOWIAK B. (red), *Ginące i zagrożone rośliny naczyniowe Pomorza Zachodniego i Wielkopolski*. – Pr. Zakł. Taks. Rośl. UAM w Poznaniu 3: 9-96.